

Галицька Армія була високоорганізована, будівництво її базувалось на правових засадах. Тому за весь період державного будівництва цивільне польське населення не відчувало утисків чи переслідувань з боку військових сил. На відміну від Сходу, тут не було допущено погромів, реквізицій. Можна стверджувати, що Галицька Армія була політично свідомою, народною армією, яка воювала за рідний край, за свій народ, а досвід ЗУНР ще раз підтвердив, що єдиним засобом вирішення питання про існування на світовій карті держави є наявність власних національних збройних сил³³.

Підготовлена стаття виконана в плані розробки теми “Розвиток держави і права в Україні в 1917-1920 рр.” Очевидно, що висвітлити такі важливі та доленосні події нашого державотворення у обмеженій за обсягом статті не можливо. Ця тема потребує подальшого висвітлення.

³³ Кравчук М.В. Правові основи будівництва національних Збройних Сил України в 1914-1993 рр.: Іст.-правове дослідження. – Ів.-Франківськ: Плай, 1997. – С.202–203.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою держави і права
Юридичного інституту Тернопільської академії народного господарства
(протокол № 3 від 26 жовтня 2003 р.)*

*Омельчук І.А.,
аспірантка Львівського національного
університету імені Івана Франка*

ПРАВОСВІДОМІСТЬ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Перетворення, які відбулися в пострадянських країнах, докорінно змінили свідомість молодих людей взагалі і правосвідомість зокрема. Радикальні зміни правового буття значною мірою відобразилися на розумінні молоддю права, законодавства, прав і свобод людини та громадянина, ставленні до правотворчої і правозастосовчої практики, готовності застосовувати набуті правові знання. В такій ситуації значно зростає інтерес до дослідження проблематики правосвідомості молодих людей.

Проблема правосвідомості молоді була поставлена в 70-х роках ХХ століття. Різні аспекти цієї проблеми досліджувалися в працях радянських авторів С.А. Батової, А.І. Долгової, А.К. Івлева, В.І. Камінської, Л.М. Корнієнко, Г.І. Маркової, А. Медведєва, Н.І. Мідлера, Г.М. Міньковського, М. Найманова, А.Ф. Нікітіна, Н.А. Носкова, В.В. Оксамитного, А.Р. Рагінова, П.М. Рабіновича та інших. Проблема правосвідомості молоді залишається в центрі уваги сучасних науковців. В сучасних дослідженнях правосвідомості молоді виділяються такі основні напрямки: правосвідомість молоді як складова частина свідомості молоді і її зв'язок з іншими видами свідомості (О.П. Ільїних, А.Г. Кузнецов); рівень правосвідомості молоді (В.В. Головченко, Н.Ю. Евпалова, Г.І. Неліп, М.І. Неліп, С.А. Тугутова); становлення і еволюція правосвідомості молоді в сучасних умовах (Г.Р. Ішкільдіна); проблеми формування правосвідомості молоді (Т.Б.Соломатіна); зв'язок правосвідомості молоді і правового виховання

(Н.І. Еліасберг, С.В. Широ); правосвідомість молоді і девіантна поведінка (А.Г. Супрунов, О.М. Чікішев) тощо. Малодослідженим залишається питання порівняльного аналізу правосвідомості молоді пострадянських країн, цим і пояснюється вибір теми нашого дослідження – правосвідомість молоді в сучасних умовах: порівняльний аспект.

Метою нашого дослідження є отримання інформації про особливості правосвідомості молодих людей країн колишнього СРСР. Відповідно до поставленої мети потребують дослідження такі завдання:

- 1) порівняти рівень правових знань молодих людей пострадянських країн,
- 2) провести компаративістське дослідження ставлення сучасної молоді до права і правових явищ.

Результати проведеного автором анкетування¹ вказують на те, що на шкалі загальнолюдських цінностей молодих людей право займає 14 місце. На думку молоді, право поступається таким цінностям як здоров'я, сім'я, друзі, любов, мир, освіта, кар'єра, матеріальний добробут, розваги, цікава робота, самовизначення, професійна майстерність, релігія. Такі результати вказують на сприйняття молодими людьми права як другорядного явища, а не як базової, фундаментальної ідеї. Висновок про невисоке місце права в системі цінностей молодих людей був зроблений і російським дослідником правосвідомості молоді С.В. Широ².

Як показали дослідження, які були проведені автором серед української молоді, більшість респондентів (64,6%) вважають, що право захищає інтереси окремих соціальних груп. З них 32,8% опитаних молодих людей дотримуються думки, що право виражає інтереси багатих людей, 21,2% – державного апарату та 10,6% – інших соціальних груп („політиків”, „тіньових структур”). 29,3% респондентів впевнені, що право виражає інтереси всього народу. 6,1 % опитаних не змогли визначити, чиї інтереси захищає право. Аналогічні тенденції в молодіжному середовищі були виявлені і в Російській Федерації. Так, дослідження проведені, Н.Ю. Евпаловою, доводять, що молодь сприймає державу і право як щось чужорідне: 16% школярів, 20% учнів професійних училищ, 41% студентів, 41% осіб, які закінчили соціалізацію і 31% молодих засуджених вважають державу і право апаратом для задоволення інтересів правлячої групи³.

Оскільки молоді люди невисоко оцінюють значення права, то цілком закономірним є і слабкий інтерес до питань права. Дослідником була виявлена така тенденція: молоді люди погоджуються з тим, що теоретично правові знання потрібні, але практичний інтерес демонструє тільки незначна частина молоді. Результати проведеного А.А. Абдумоміновим опитування показують, що тільки 13,45% учнів постійно цікавляться правовими питаннями⁴. Більша частина молодих людей вважають правову інформацію нецікавою. Крім того, як показують наші спостереження, з віком інтерес до питань права набуває утилітарного, прикладного характеру: молоді люди знайомляться з правовими нормами не стільки з цікавості, а в міру необхідності.

¹ Анкетування проводилося в березні-травні 2003 року серед молоді м. Хмельницького. Всього в анкетуванні взяли участь 198 чоловік.

² Широ С. В. Формирование у старшеклассников правосознания в обучении гуманитарным дисциплинам: Дис... канд. педаг. наук: 13.00.01/ Волгоградський державний педагогічний університет. – Волгоград, 1999. – С.58.

³ Евпалова Н.Ю. Правосознание молодежи: теоретический и социальный аспекты: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Самарская государственная экономическая академия. – Самара, 2000. –С. 143.

⁴ Абдумоминов А.А. Формирование правосознания работников органов внутренних дел: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Академия Министерства внутренних дел России. – Москва, 1995. –С. 101.

В результаті проведених досліджень була виявлена різка диференціація правових знань молодих людей. Незначна частина молодих людей (це, як правило, студенти юридичних вузів чи майбутні абітурієнти юридичних закладів) показують високий рівень правової поінформованості, що виражається у вільному володінні юридичною термінологією, слідуванні за поточним вітчизняним законодавством та практикою його застосування, знанні своїх прав і обов'язків. Проте більшість опитаних молодих людей мають низький рівень правових знань. Низький рівень правових знань проявляється в засвоєнні основних юридичних понять на неналежному рівні, невмінні виділяти істотні та неістотні ознаки правових явищ, перебільшенні ролі мотиву при вчиненні злочинів, слабкому уявленні про поточне законодавство, недостатній поінформованості про зміст правових актів міжнародних органів і організацій, безграмотність у сфері використання прав і свобод. Крім того, правові знання значної частини молодих людей носять абстрактний характер, що означає відірваність теоретичних правових знань від життя, невміння їх застосовувати в конкретних життєвих ситуаціях. Правові знання молодих людей характеризуються також такими рисами, як фрагментарність, суперечливість, несистемність, синкретичність моральних і правових знань, незнання процесуальних норм. Схожі висновки були зроблені дослідником правосвідомості російської молоді Г.Р. Ішкільдіною⁵.

Дослідження показали, що в системі правових знань молодих людей, як і колись, домінує інформація про кримінальне законодавство. Це пояснюється тим, що: а) кримінально-правові заборони в більшій частині доступні сприйняттю і усвідомленню молодих людей (особливо молодшого віку), оскільки закріплюють ті елементарні моральні норми, порушення яких особливо небезпечні для суспільства; б) засвоєння ряду кримінально-правових заборон і усвідомлення їх соціальної доцільності значною мірою здійснюється до досягнення віку кримінальної відповідальності, тобто в 10–13 років. Процес же засвоєння норм, що належать до адміністративно-правового, трудового, цивільно-правового регулювання, більш тривалий і їх соціальний смисл менш очевидний для молодої людини⁶.

Аналіз досліджень та наукової літератури показав, що загальний обсяг поінформованості недостатньо високий як в законослухняних молодих людей, так і в правопорушників. Законослухняні і злочинці неістотно відрізняються між собою за рівнем юридичної підготовки: обсяг поінформованості злочинців до моменту здійснення злочину був приблизно таким же, як і в більшості законослухняних, що вивчають право в навчальних закладах. Законослухняні особи, які не вивчають право в навчальних закладах, мають меншу поінформованість, ніж злочинці, що вивчали право. З числа засуджених найбільш інформовані і підготовлені насильницькі злочинці⁷.

Ставлення молоді до вітчизняного законодавства характеризується неоднозначністю та протилежною направленістю. 8,1 % опитаних молодих людей ставляться до вітчизняного законодавства з повагою; 45,0 % респондентів відповіли, що „деякі закони мені подобаються, а деякі ні”. Турбує те, що серед молоді широкого поширення набули негативні настрої щодо

⁵ Ішкільдіна Г.Р. Правосознание молодёжи: проблемы становления и эволюции в современных условиях: Автореф. дис.канд. юрид. наук. – Казань, 2002. – С. 15.

⁶ Миньковский Г.М., Мидлер Н.И. Некоторые методические и организационные вопросы изучения правосознания младших подростков и совершенствования их правового воспитания // Вопросы эффективности правового воспитания (Сборник научных трудов). – М.: Б.и., 1977. – С. 146.

⁷ Раднаева Э.Л. Правосознание несовершеннолетних правонарушителей и источники его криминогенной деформации (по материалам республики Бурятия): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре Российской Федерации- Москва, 1999. – С.62.

вітчизняного законодавства – 34,8 % опитаних. Частина опитаних молодих людей не змогли визначити своє ставлення до вітчизняного законодавства і вибрали варіант „не знаю”. Як показали дослідження, проведені в Російській Федерації, на ставлення молоді впливає психологічна оцінка за допомогою критерію справедливості і раціональне судження про реальну силу чинного законодавства. Так, 73% респондентів вважають, що не всі нормативні акти Російської Федерації є справедливими, 18,6% – всі справедливі, а 8,4% – повністю несправедливі. Щодо критерію справедливості, то 66,5% респондентів вважають, що частина російського законодавства не наділена фактичною юридичною силою, 20,8 % – законодавство Російської Федерації має юридичну силу, 12,7% – законодавство Російської Федерації не має реальної сили⁸. Найбільшу недовіру в силу нормативних актів висловили особи, які закінчили соціалізацію, потім студенти і засудженні, а найменшу – школярі і учні системи професійної освіти. Таким чином, по мірі здобуття досвіду правового життя віра в силу закону зменшується.

На ставлення молодих людей до права і правових явищ впливають поширені в молодіжному середовищі уявлення лише про каральну сторону права і закону, як наслідок, більшість молодих людей пов'язують право тільки з системою заборон. Вони вважають, що закони існують тільки для боротьби зі злочинами і в основному зводяться до переліку того, що забороняється, і до викладення заходів покарання. Така ситуація є закономірним результатом багатовікової традиції до формування у молодих людей страху перед законом, правоохоронними органами. В процесі правового виховання довгий час не враховувалося, що головним в процесі формування правосвідомості є не страх людини перед законом, а свідоме і добровільне виконання правових норм. Крім того, в молодіжному середовищі глибоко вкоренилося уявлення про формальність правових приписів („закон – одне, а життя – інше”), про це свідчать результати проведеного автором опитування на сайті www.all.km.ua. з 1 червня по 1 вересня 2003 року. Молоді люди схильні вважати, що закони не мають великого значення в сучасному суспільстві, зараз діють інші неписані правила.

Формою прояву ставлення молоді до правових явищ є ставлення до девіантної поведінки. Викликає занепокоєння толерантність молоді до таких форм девіантної поведінки, як пияцтво, азартні ігри, проституція тощо. Зараз ми спостерігаємо за тим, що змінюються погляди, які були в минулому незмінно негативними і загальноприйнятими (наприклад, осуд проституції). Яскравим свідченням цього твердження може бути такі приклад. На одному з занять, яке проводилося в рамках Міжнародної програми стажування молодих викладачів і аспірантів юридичних вузів Білорусі, Молдови і України „Європейські стандарти в області прав людини і їх імплементація в пострадянських державах” (Львів, 2001), лише троє з 25 учасників різко осудили проституцію, інші учасники висловили терпиме ставлення до цього явища. Також в молодіжному середовищі спостерігається не тільки терпиме ставлення до злочинів і злочинців, а й готовність самостійно вчиняти правопорушення. Проведене автором дослідження показало, що серед молоді спостерігається висока потенційна готовність до вчинення правопорушень. В результаті анкетування ми встановили, що більшість молодих людей (64,1%) бачать себе в майбутньому правослухняними громадянами. Насторожує той факт, що 27,3% опитаних не можуть відповісти на це питання, тобто спостерігається тенденція до невизначеності правової установки на майбутню правомірну поведінку, а 7,6% опитаних молодих людей впевнені, що в майбутньому будуть правопорушниками. 2 молодих людей зізналися, що взагалі не визнають будь-яку владу та її закони. Результати соціологічного дослідження, проведеного серед молоді

⁸ Евпалова Н.Ю. Правосознание молодёжи: теоретический и социальный аспекты: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Самарская государственная экономическая академия. – Самара, 2000. – С.131-132.

Білорусії, Росії, України⁹, також вказують на значний відсоток молодих людей, які готові скоїти злочин з метою збагачення. Дослідниками правосвідомості була виявлена схильність до вчинення правопорушень і серед молодих людей, які пов'язують своє майбутнє з юридичною професією. За даними дослідження правосвідомості молоді, проведеного в МГУ ім. Ломоносова, тільки 42% майбутніх юристів вважають, що закони потрібно виконувати... 41% схильється до думки, що розумна людина завжди знайде спосіб обійти закон¹⁰. У молодих людей поруч з готовністю здійснювати правопорушення співіснує установка соціальної пасивності та невтручання в протиправну поведінку інших. На поведінковому рівні значна частина молоді воліє „не бачити” вчинення правопорушень іншими. Поширення настроїв соціально-правової пасивності та невтручання в протиправну поведінку інших породжують низький рівень готовності допомагати правоохоронним органам, а також готовність захищати законними методами порушені права і свободи.

Результати проведеного автором дослідження, а також результати досліджень інших науковців підтверджують нашу гіпотезу про низький рівень правосвідомості сучасних молодих людей в пострадянських країнах (Україна, Росія, Білорусія, Молдова). Така ситуація вимагає якнайшвидшого здійснення заходів по підвищенню правосвідомості молоді. Для підвищення рівня правосвідомості молодих людей автор пропонує здійснити такі заходи: створення державою належних умов для юридичного гарантування безпеки особи, дотримання прав і свобод людини, боротьби з будь-якими проявами беззаконня і свавілля; вироблення єдиної правової політики; суворе дотримання конституції, законів та інших нормативно-правових актів всіма державними органами та посадовими особами; посилення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод громадян, проведення практичних семінарів для працівників державних органів; організація на державному і місцевому рівнях юридичної просвіти для всіх категорій населення і молоді зокрема; підвищення ефективності вищої юридичної освіти; пропаганда правових знань (в тому числі через ЗМІ), широке публічне висвітлення законопроектної діяльності, пробудження інтересу до правових знань та підвищення їх доступності, розвиток правового виховання найближчого оточення молодих людей; формування правового світогляду молоді у контексті загальнолюдських цінностей; розвиток системи громадських організацій, які активно відстоюють права і свобод громадян та борються з будь-якими проявами беззаконня та свавілля; проведення широкомасштабних наукових досліджень в сфері правосвідомості різних категорій населення України і молоді зокрема; подолання розриву між наукою і практикою, проведення порівняльного аналізу світового і вітчизняного досвіду щодо вивчення проблеми юридичної просвіти; розроблення практичних рекомендацій по здійсненню просвітницької діяльності та формуванню правосвідомості для відповідних (державних і недержавних) органів, організацій, інститутів; підготовка та видання підручників, навчальних та методичних посібників з даної проблематики; підготовка та опублікування популярних видань для різних груп населення; організація та проведення, за державною підтримкою семінарів, стажувань, курсів в правовій галузі. Вищезазначені заходи у сфері загальнодержавної стратегії, правотворчої і правозастосовчої діяльності, у сфері юридичної освіти і науки, в сфері громадянського суспільства допоможуть значно підвищити рівень правосвідомості молодих людей сучасного періоду.

⁹ Соломатина Т.Б. Проблемы формирования правосознания молодежи // Дополнительное образование. – 2001. – №5. – С.39.

¹⁰ Ключкова А.В. Правовое сознание студенческой молодежи: результаты криминологических исследований // Вестник Московского университета. – 1998. – Серия 11. Право. – №1. – С. 88.

Література

1. Абдумомунов А.А. Формирование правосознания работников органов внутренних дел: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Академия Министерства внутренних дел России. - Москва, 1995. - 166 с.
2. Васькович Й. Про що свідчать результати соціологічного дослідження // Право України. - 1994. - № 1-2. - С. 20-22.
3. Евпалова Н.Ю. Правосознание молодёжи: теоретический и социальный аспекты: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Самарская государственная экономическая академия. - Самара, 2000. - 176 с.
4. Ишильдина Г.Р. Правосознание молодёжи: проблемы становления и эволюции в современных условиях. Автореф. дис.канд. юрид. наук. - Казань, 2002. - 21 с.
5. Ключкова А.В. Правовое сознание студенческой молодёжи: результаты криминологических исследований // Вестник Московского университета. - 1998. - Серия 11. Право. - № 1. - С. 78-89.
6. Миньковский Г.М., Мидлер Н.И. Некоторые методические и организационные вопросы изучения правосознания младших подростков и совершенствования их правового воспитания // Вопросы эффективности правового воспитания (Сборник научных трудов). - М.: Б.и., 1977. - 195 с.
7. Раднаева Э.Л. Правосознание несовершеннолетних правонарушителей и источники его криминогенной деформации (по материалам республики Бурятия): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре Российской Федерации - Москва, 1999. - 172 с.
8. Соломатина Т.Б. Проблемы формирования правосознания молодёжи // Дополнительное образование. - 2001. - № 5. - С. 37-39.
9. Широ С. В. Формирование у старшеклассников правосознания в обучении гуманитарным дисциплинам: Дис... канд. педаг. наук: 13.00.01/ Волгоградский государственный педагогический университет. - Волгоград, 1999. - 221 с.

Стаття рекомендована до друку кафедрою теорії та історії держави і права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 4 від 21 жовтня 2003 р.)

Верник О.І.,
асистент кафедри теорії та історії
держави і права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМАТИКА МЕЖ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ М.М. КОВАЛЕВСЬКОГО

Видатний український правник Максим Максимович Ковалевський народився в 1851 році в заможній дворянській сім'ї в Харківській губернії Російської імперії. В 1872 році М. Ковалевський закінчив Харківський Університет і з метою підготовки до захисту магістерської